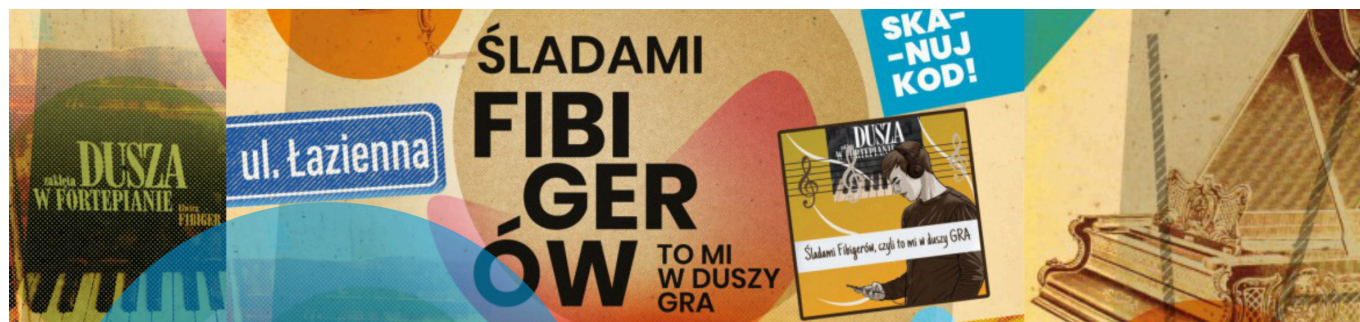

Śladami Fibigerów

Projekt "Śladami Fibigerów" został dofinansowany ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, pochodzących z Funduszu Promocji Kultury (w ramach programu „Partnerstwo dla książki” koordynowanego przez Instytut Książki) oraz Urzędu Miasta Kalisza.

„Śladami Fibigerów. Mobilna gra miejska” dofinansowana została ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, pochodzących z Funduszu Promocji Kultury (w ramach programu „Partnerstwo dla książki” koordynowanego przez Instytut Książki) oraz Urzędu Miasta Kalisza.

Fibigerowie i fortepiany

Rodzina Fibigerów przybyła do Kalisza w I połowie XIX w. Był to czas, kiedy do grodu nad Prosną, położonego na pograniczu zaborów rosyjskiego oraz pruskiego, z uwagi na duże ulgi oraz przywileje, napływało wielu przyszłych przemysłowców. Korzystając ze sprzyjającej koniunktury zakładali w Kaliszu swoje warsztaty, które z czasem rozrastały się do rozmiarów poważnych fabryk, z powodzeniem podbijających rynki całej Europy.

Protoplasta rodu **Karol Gottlob Fibiger** w 1837 r. poślubił w Kaliszu Szarlottę Emilię Schoen, z którą zamieszkała początkowo w Dobrcu Wielkim, a następnie w Dobrcu Małym - wówczas niewielkich wsiach położonych opodal Kalisza, w którym prowadził swój warsztat. W zachowanych dokumentach określano go mianem stolarza, chociaż prawdopodobnie zajmował się również wyszynkiem. W latach 40. XIX wieku rodzina przeniosła się na stałe do Kalisza. Tutaj na świat przyszły dzieci Emma Maria (ur. 1838), Julia Emilia (ur. 1840), Karol Reinhold (ur. 1842), Otto Rudolf (ur. 1844, zmarł w wieku dziecięcym), Gustaw Arnold I (ur. 1847) oraz Otto Rudolf (ur. 1852). Karol Gottlob zmarł w 1858 r., a jego żona wyszła za mąż za Adolfa Stockmara.

W którym roku Fibigerowie przybyli do Kalisza?

Najstarszy z synów, **Karol Reinhold**, wybrał dla siebie fach cukierniczy, z powodzeniem prowadząc przy ul. Warszawskiej 62 cukiernię. Po jego przedwczesnej śmierci interes przejął **Otto Rudolf**, który poślubił owdowiałą bratową – Karolinę Ludwikę Matyldę. W 1896 r. Otto Rudolf założył przy ul. Garncarskiej odlewnię żeliwa produkującą m.in. ramy żeliwne do fortepianów oraz ruszty do pieców. Z kolei synowie Karola Reinholda – Karol Otto i Aleksander Oskar – w 1899 r. uruchomili fabrykę działającą pod nazwą „Parowa Fabryka Forte pianów i Pianin Braci K. i A. Fibiger”. Produkowane przez nich instrumenty wyróżniały się zarówno atrakcyjnym wyglądem, jak również doskonałym mechanizmem. Około 1914 roku firma, znana również pod nazwą „Apollo”, zaliczała się do grupy największych producentów fortepianów i pianin w Królestwie Polskim. Asortyment obejmował pianina gabinetowe, salonowe, półkoncertowe oraz koncertowe, a także fortepiany gabinetowe i salonowe. Oprócz tego wytwarzano również klawiatury do fortepianów, pianin, organów i fisharmonii. Z biegiem lat zakład rozrastał się, zakładając swoje przedstawicielstwa w Białymstoku, Bytomiu, Katowicach, Łodzi, Poznaniu oraz Warszawie. Mimo to właściciele borykali się z kłopotami finansowymi, zaciągając coraz to nowe kredyty, a lista wierzycieli niepokojąco się wydłużała. Sytuacji nie ułatwiał kryzys światowy oraz zmiany kulturowe (z czasem posiadanie instrumentu w domu, a także nauka gry na nim stawały się elitarne). Trzeba jednak podkreślić, że kłopoty finansowe nie wpływały na jakość instrumentów, które zdobywały liczne nagrody, np. złoty medal na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 r., Wielki Złoty Medal na Drugich Targach Północnych w Wilnie, Wielką Złotą Nagrodę na Pierwszej Wystawie Muzycznej w Warszawie w 1932 r. Działalność fabryki przerwał wybuch II wojny światowej. Po jej zakończeniu mimo prób nie udało się wznowić produkcji.

Drugi z synów Karola Gottloba – **Gustaw Arnold I** początkowo chciał zostać nauczycielem, ale górę wzięło przywiązanie do rodzinnych tradycji i ostatecznie zdecydował się uczyć fachu od ojca. Kształcił się także za granicą, m.in. w Berlinie oraz Lipsku. W 1873 r. założył własną pracownię instrumentalną w alei Józefiny (ob. aleja Wolności), a w 1878 r. zbudował

pierwszy instrument sygnowany nazwiskiem Fibiger.

W którym roku Fibigerowie zbudowali swój pierwszy fortepian?

Z każdym rokiem produkcja się zwiększała, a budowane instrumenty zyskiwały uznanie. Grający na nich muzycy zachwalali zarówno ich brzmienie, jak i wygląd. Fibigerowie często wypożyczali swoje fortepiany na koncerty organizowane przez Kaliskie Towarzystwo Muzyczne.

Podaj trzy nazwiska artystów grających na instrumentach Fibigerów:

Powiększający się rynek zbytu wymusił rozbudowę warsztatu. W 1898 r. Gustaw Arnold I przeniósł swój zakład na ul. Chopina. W sąsiedztwie fabryki w niedługim czasie wybudowano także dom, w którym Gustaw zamieszkał ze swoją rodziną. Panowała w nim niezwykła atmosfera, a wśród gości znajdowali się najlepsi ówcześni muzycy.

Jaki element ogrodowej architektury ozdobił ogród domu przy Chopina?

W 1906 r. fabrykę odznaczono „Grand Prix” (najwyższą nagrodą) na wystawie w Paryżu i Londynie, a w 1911 r. firma zdobyła Wielki Złoty Medal w Rostowie i Stawropolu. Tuż przed wybuchem II wojny poczyniono w niej ogromne inwestycje, sprowadzając m.in. nowoczesne maszyny, a także rozbudowując istniejącą infrastrukturę. Według zachowanych źródeł do 1914 roku sprzedawano rocznie do 2000 instrumentów, a wielkość zatrudnienia kształtowała się na poziomie 300 robotników. Zakład posiadał swoje przedstawicielstwa m.in. we Władystoku, Taszkencie i Baku. Produkowane instrumenty sprzedawano zarówno w Europie, jak i w Azji. W czasie I wojny światowej rodzina z obawy przed represjami wyjechała do Warszawy powierzając klucze do fabryki majstrowi Józefowi Pajączkowskiemu. Gustaw Arnold I zmarł w 1915 r., a jego miejsce zajął syn **Gustaw Arnold II**, który od najmłodszych lat przygotowywał się do prowadzenia rodzinnego interesu.

Po zakończeniu wojny firma wznowiła działalność w 1919 roku, skupiając się początkowo na produkcji mebli. Dopiero w 1923 roku powrócono do dawnej specjalizacji, tj. konstruowania instrumentów. Pod kierunkiem nowego zarządcy zakład produkował modne wówczas kształty fortepianów i pianin. Niestety Gustaw Arnold II niedługo cieszył się z rozwoju fabryki. Zmarł nagle na atak serca w grudniu 1926 r. Ponieważ dzieci były jeszcze niepełnoletnie, wdowa **Wanda Karolina Alma Fibiger** zdecydowała się sprowadzić do Kalisza konstruktora Karola Broniszowskiego. Był to znakomity wybór, praktykując wcześniej w Wiedniu Broniszowski z powodzeniem wykorzystał potencjał fabryki. Instrumenty Fibigerów zdobyły m.in. wnętrza rozgłośni radiowych w Warszawie, Wilnie czy Toruniu, teatrów w Grudziądzu, Kaliszu oraz Brześciu nad Bugiem, sal koncertowych w Warszawie oraz Katowicach, a także statków, tj. „Batory” czy „Chrobry”.

Jakiego koloru był fortepian, który pływał na statku „Chrobry”?

W 1929 r. firma zdobyła złoty medal na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu, a dekadę później otrzymała zaproszenie do udziału w Wystawie Światowej w Nowym Jorku.

Gustaw Arnold III w chwili śmierci ojca miał zaledwie 14 lat i uczęszczał do Państwowego Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki. Po zdaniu egzaminu dojrzałości odbył służbę wojskową m.in. w 25. Pułku Artylerii Lekkiej w Kaliszu. Następnie kontynuował naukę w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie.

Gdzie studiował Gustaw Arnold III?

Wiosną 1936 r. rozpoczął praktykę w rodzinnej firmie przechodząc kolejne szczeble awansu.

W II połowie lat 30. XX wieku zakład oferował liczne rodzaje fortepianów i pianin, m.in. koncertowe, salonowe, gabinetowe oraz półkoncertowe. Na zakupione instrumenty ich właściciele otrzymywali 10-letnią gwarancję, a dla tych, którzy nie mogli pozwolić sobie na zakup za gotówkę wprowadzono system ratalny. Okres prosperity przerwał wybuch II wojny światowej. Fabryka została zdewastowana, maszyny wywieziono do Niemiec, a zgromadzone surowce przeznaczono na cele wojskowe. Produkcja instrumentów została wstrzymana na rzecz skrzyń na amunicję, a także szafek dla wojska. W tym czasie Gustaw Arnold III walczył w szeregach polskiego wojska w obronie Warszawy. Po podpisaniu kapitulacji trafił do niewoli, przebywał m.in. w obozie w Łowiczu, Neuburgu, a także Woldenbergu, gdzie był wielokrotnie nakłaniany do podpisania volkslisty. Do Kalisza powrócił w początkach lutego 1945 roku. Warto w tym miejscu wspomnieć, jak niezwykle tragiczny los spotkał jego siostrę Elwirę Marię, która zaangażowała się w działalność konspiracyjną. W marcu 1944 r. została aresztowana przez gestapo, a po drobiazgowym i brutalnym śledztwie wyrokiem Trybunału Ludowego w Berlinie na sesji wyjazdowej w Kaliszu skazana na karę śmierci.

Elwira została rozstrzelana 19 stycznia 1945 r. w Lesie Skarszewskim wraz z grupą 55 członków antyhitlerowskiego

---

podziemia. Razem z nią zginął jej kuzyn i właściciel majątku Żydów – Henryk Fulde.

Judyta Fibiger o Elwirze Fibiger:

Zmiany ustrojowe w Polsce po 1945 r. i polityka ówczesnych władz doprowadziły do tego, że rodzina nie odzyskała już fabryki. Gustaw Arnold III z uwagi na doświadczenie i niebagatelną wiedzę w lutym 1945 r. został mianowany zastępcą kierownika. Dzięki jego ogromnemu poświęceniu i zaangażowaniu fabryka wznowiła produkcję instrumentów. Pierwszy egzemplarz pianina wykonano w 1947 r., a w 1950 r. ruszyła produkcja seryjna. Z początkiem sierpnia 1949 r. Gustaw Arnold III został powołany na stanowisko dyrektora, piastując je do grudnia 1953 r., kiedy to powierzono mu stanowisko głównego konstruktora, a następnie kierownika działu fortepianów. W fabryce pracował do 1978 r. Z miłości do instrumentów zaangażował się w stworzenie szkoły kształcącej przyszłą kadrę fabryki. W 1954 r. dzięki jego staraniom i zabiegom uruchomiono Państwową Średnią Szkołę Budowy Instrumentów Klawiszowych, która w 1957 r. otrzymała nazwę Technikum Budowy Forte pianów (skrót TBF tłumaczono również jako Tajna Banda Fibigera).

Jak nieoficjalnie nazywano Technikum Budowy Forte pianów?

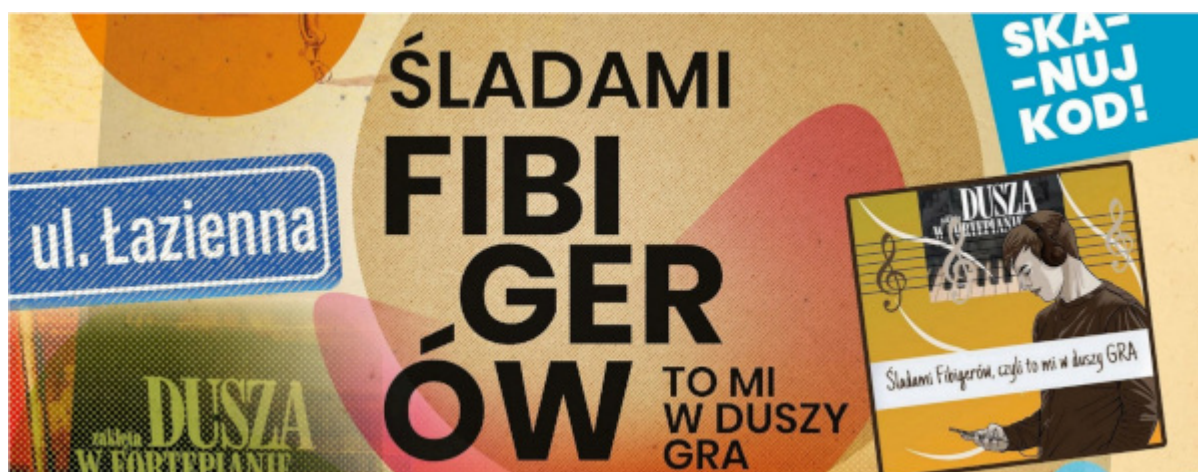
Była to pierwsza tego typu placówka edukacyjna w Polsce. W latach 1955-1964 Fibiger pełnił w niej obowiązki dyrektora, a do 1978 r. prowadził zajęcia z młodzieżą. Po przejściu na emeryturę poświęcał czas swojej ukochanej rodzinie, choć instrumenty do końca zajmowały naczelne miejsce w jego sercu.

Jaki był najważniejszy punkt spacerów Gustawa Arnolda III z wnuczką po parku?

Gustaw Arnold III zmarł w 1989 r., spoczął na Cmentarzu Ewangelickim w rodzinnym grobowcu. W tym samym roku Technikum Budowy Forte pianów przyjęło imię swojego założyciela. Z kolei od 2013 r. ostatni z właścicieli kaliskiej fabryki patronuje skwerkowi przy ul. Legionów.

W Kaliszu po rodzinie Fibigerów pozostała wykształcona przez lata kadra, zabudowania dawnej fabryki, a przede wszystkim ludzka pamięć.

Materiał na podstawie książki „Fibigerowie. Twórcy kaliskich fabryk fortepianów i pianin (1878-2016)” oprac. Anna Bestian-Zajac, Grzegorz Waliś (Kalisz 2020) opracował Grzegorz Waliś

W 2021 r. w ramach obchodów kaliskiego Roku Rodziny Fibigerów Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu przygotowała mobilną grę miejską „ŚLADAMI FIBIGERÓW, czyli to mi w duszy GRA” opartą o książkę „Dusza zaklęta w fortepianie” Elwiry Fibiger, córki ostatniego z właścicieli fabryki pianin i fortepianów. Gra została zaprojektowana w dwóch trybach: terenowym oraz on-line, dzięki czemu można ją dopasować do sytuacji i możliwości, jakie daje otoczenie, pandemiczne ograniczenia, a także przepisy prawa.

Do rozgrywki premierowej, która odbyła się 17 września 2021 r., zaproszenie przyjęło kilkanaście kaliskich szkół. Uczniowie szkół podstawowych oraz średnich podzielili na grupy, zgromadzili się w punkcie startowym, przy ulicy Łazienniej 6, gdzie usytuowany jest budynek dyrekcji i administracji Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka, a także Centrum Kultury i Sztuki. Stamtąd ze smartfonami w dłoniach, podążając za sygnałem GPS, śledząc elektroniczną mapę i odpowiadając na

Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu

kolejne pytania, wyruszyli w nieco ponad pięciokilometrowy spacer wiodący śladami rodziny Fibigerów. Poprzez zabawę młodzię poznawała historię kaliskiej fabryki fortepianów i pianin, wielopokoleniowej rodziny jej właścicieli oraz związanych z nimi miejsc i wydarzeń. Czytając fragmenty książki „Dusza zaklęta w fortepianie” oraz natrafiając na różne inne materiały archiwalne, takie jak: listy, zapiski, krótkie informacje, fotografie, a także plakaty zawierające kody QR, pod którymi kryły się treści audio i wideo, gracze mogli odbyć podróż do Kalisza z II połowy XIX w.

W kolejnych tygodniach z aplikacji mobilnej pod opieką bibliotekarzy skorzystali uczniowie Szkoły Podstawowej nr 18 im. Janusza Kusocińskiego oraz Szkoły Podstawowej nr 7 im. Adama Mickiewicza w Kaliszu, a także grupa seniorów.

„Śladami Fibigerów. Mobilna gra miejska” dofinansowana została ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, pochodzących z Funduszu Promocji Kultury (w ramach programu „Partnerstwo dla książki” koordynowanego przez Instytut Książki) oraz Urzędu Miasta Kalisza.

W projekcie wykorzystano zbiory:
Archiwum Państwowego w Kaliszu
Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu
Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej

Specjalne podziękowania dla:
Elwiry Fibiger
Judyty Fibiger
Burda Media Polska Sp. z o.o.

**Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.**

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu pochodzących z Funduszu Promocji Kultury, uzyskanych z dopłat ustanowionych w grach objętych monopolem państwa, zgodnie z art. 80 ust. 1 ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych.

Spis i podpisy do ilustracji:

1. Akt urodzenia Gustawa Arnolda Fibigera I. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Akta Stanu Cywilnego Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Kaliszu, sygn. 63, akt nr 108, s. 55
2. Wanda Karolina Alma Fibiger, żona Arnolda Fibigera II. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Spuścizna Gustawa Arnolda Fibigera z Kalisza, sygn. 1
3. Dyplom Małego Złotego Medalu przyznany na Jesiennej Wystawie Rolnictwa i Przemysłu w Stawropolu w 1911 r. Zbiory Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej, sygn. MOZK/H/2849
4. Wnętrze Fabryki Forte pianów i Pianin Arnold Fibiger w latach 1989-1914. Zbiory Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej, sygn. MOZK/H/700
5. Wnętrze warsztatu w Parowej Fabryce Forte pianów i Pianin Braci K. i A. Fibiger w Kaliszu w latach 1899-1939. Zbiory Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej, sygn. MOZK/H/3199/1-11/7
6. Aleksander Oskar Fibiger. Zbiory Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej, sygn. MOZK/H/3200/1
7. Skład fabryki Arnold Fibiger w Katowicach w latach 1918-1939. Zbiory Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej, sygn. MOZK/H/2836

Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu

8. Folder reklamowy z 1938 r. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Spuścizna Gustawa Arnolda Fibigera z Kalisza, sygn. 41, s. 1
9. Fragment folderu reklamowego z 1939 r. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Spuścizna Gustawa Arnolda Fibigera z Kalisza, sygn. 42
10. Szkic sytuacyjny Oddziału I KFFiP „Calisia” w Kaliszu przy ul. Chopina 9 z 1996 r. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Urząd Wojewódzki w Kaliszu, sygn. 1121, s. 198
11. Prace korekcyjne przy pianinie, lata 50. XX w. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Kaliska Fabryka Fortepianów i Pianin, sygn. 1839
12. Hala montażowa pianin, 1957 r. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Spuścizna Władysława Kościelniaka z Kalisza, sygn. 209/238
13. Legitymacja Gustawa Arnolda III wydana w 1949 r. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Spuścizna Gustawa Arnolda Fibigera z Kalisza, sygn. 12
14. Klasa IV Technikum Budowy Fortepianów, 1960 r. Zbiory Archiwum Państwowego w Kaliszu, Zespół Szkół Elektryczno-Mechanicznych w Kaliszu, sygn. 347, s. 8
15. Reklama fabryki. Zbiory Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu, sygn. GF 46
16. Gustaw Arnold I Fibiger. Zbiory Elwiry Fibiger
17. Gustaw Arnold II Fibiger. Zbiory Elwiry Fibiger
18. Gustaw Arnold III Fibiger. Zbiory Elwiry Fibiger
19. Elwira Maria Fibiger. Zbiory Elwiry Fibiger
20. Rodowód rodziny Fibiger. Zbiory Elwiry Fibiger